

EVROPA I EVROPSKE VREDNOSTI KROZ PRIZMU RANE DIPLOMATSKJE TEORIJE U DELU FRANSOA DE KALIJERA

Ivana Dunjić*

Institut za međunarodnu politiku i privredu

Miljana Đurčević Cucić**

Univeritet u Beogradu-Fakultet političkih nauka

Sažetak

Polazeći od shvatanja da se Evropa i evropske vrednosti ne mogu razumeti izvan društveno-političkog i istorijskog konteksta koji ih oblikuje, ovaj rad naglašava potrebu da se one, u okviru diplomatskih studija, sagledaju kao sastavni deo istorije procesa institucionalizacije diplomatske prakse i teorijskog promišljanja evropskih odnosa. Fransoa de Kalijer (*François de Callières*), francuski diplomata, svojim delom *O načinu pregovaranja sa suverenima* (1716) daje značajan doprinos razumevanju evropskih odnosa, Evrope i evropskih vrednosti artikulišući ideje o pluralizmu i međuzavisnosti evropskih država. Kao neko ko je svedočio promenama koje su se odvijale u drugoj polovini XVII i početkom XVIII veka, svojim delom doprineo je stvaranju vrednosnog horizonta koji anticipira ključne principe procesa evropskog ujedinjenja. U okviru interdisciplinarnog pristupa, koji povezuje diplomatske i evropske studije, ovaj rad pokazuje da je Fransoa de Kalijer dao značajan doprinos razumevanju istorijske evolucije Evrope, evropskih odnosa i posredno evropskih vrednosti, pre nego što su one dobile svoj formalno-pravni izraz u savremenoj Evropskoj uniji.

Ključne reči

Evropa, evropske vrednosti, ujedinjeni u različitosti, diplomatska teorija, neprekidno pregovaranje, Fransoa de Kalijer, evropski odnosi, Evropska unija

* ivana.dunjic@diplomacy.bg.ac.rs. ORCID: 0000-0002-3966-2234

** miljana.djurceviccucic@fpm.bg.ac.rs

Uvod

Kada se govori o evropskim vrednostima, najčešće se polazi od njihove pravne i političke artikulacije u članu 2 *Ugovora o Evropskoj uniji*. U osnovi tih vrednosti nalaze se principi koji obezbeđuju temelj evropskog poretka, kao što su ljudsko dostojanstvo, sloboda, demokratija, jednakost, vladavina prava, poštovanje ljudskih prava i prava manjina (Ugovor o Evropskoj uniji [UEU]). One nisu zamišljene samo kao apstraktni ideali, već kao zajednički okvir koji povezuje države članice Evropske unije (EU, Unija) i oblikuje njihov politički i društveni život. Evropske vrednosti istovremeno pretpostavljaju i postojanje društva zasnovanog na pluralizmu, nediskriminaciji, toleranciji, pravdi, solidarnosti i ravnopravnosti polova, što im daje univerzalni karakter (UEU).

Sa druge strane, ispravno je i pitanje koje postavlja Hans Kundnani (*Hans Kundnani*), a to je „da li „evropske vrednosti” uopšte postoje u nekom suštinskom smislu?” (2019). Ako postoje, onda bi morale da budu vrednosti koje, s jedne strane, ujedinjuju Evropljane, a sa druge, razlikuju ih od ljudi iz drugih delova sveta (Ibid.). Međutim, konfuzija je neminovna, te tako evropske vrednosti mogu da podrazumevaju skup vrednosti za koje se tvrdi da u njih veruju svi Evropljani, ali i vrednosti utelovljene u institucionalnim strukturama i politikama Evropske unije koje su univerzalne po karakteru (Ibid.). Između ta dva nivoa ne postoji jasna saglasnost niti potpuna podudarnost. Uostalom pomenuti član 2. rešava ovu dilemu ističući da su evropske vrednosti, barem na ovaj formalno-pravni način na koji ih definiše EU, „zajedničke za [njene] države članice” (UEU).

Iako neodređene, evropske vrednosti se danas sve češće spominju, „deklarativno prizivaju” (Kundnani, 2019), a raste i svest o njihovoj ugroženosti. One su, takođe, i predmet osporavanja, kako od strane država članica i institucija Evropske unije koje bi trebalo da ih afirmišu, tako i unutar same Evrope, ali i u odnosima Evropske unije i Evrope sa drugim delovima sveta. Ako se osvrnemo samo na Evropsku uniju koja je evropske vrednosti jasno definisala, videćemo na primeru društveno-političke krize u Republici Srbiji da je njena nedoslednost sve očiglednija. Dok se u dokumentima i zvaničnim diskursima demokratija, ljudsko dostojanstvo, vladavina prava, ljudska i manjinska prava predstavljaju kao temelji evropskog projekta, u praksi Unija često ostaje pasivan posmatrač kada se te iste vrednosti ugrožavaju, bilo unutar država članica, bilo u državama kandidatima za članstvo (Sali, 2025). Tolerisanje autoritarnih praksi, relativizacija urušavanja demokratskih institucija i često pribegavanje praznim frazama o „dijalogu” i „miru” pokazuju jaz između normativnih ideala i političkog delovanja EU kako unutrašnjeg tako i spoljnog (Ibid.).

Zbog toga je preispitivanje načina na koji se evropske vrednosti definišu, afirmišu ili osporavaju nužno ne samo za očuvanje evropskog identiteta, već i za promišljanje budućnosti Evrope u celini. To otvara prostor da se evropske vrednosti sagledaju i kroz istorijsku perspektivu, jer njihovo značenje nije nastajalo odjednom niti se može svesti isključivo na savremeni pravni okvir Evropske unije.

Ovaj rad polazi od činjenice da ni danas, više od sedam decenija nakon početka posleratne evropske integracije, ne postoji konsenzus ni o samom značenju koncepta Evrope, pa samim tim ni o tome šta zapravo predstavljaju njene vrednosti, što dodatno otežava njihovu afirmaciju u trenutku kada su najviše ugrožene. Prihvatajući ovu nedorečenost u pogledu određenja evropskih vrednosti, rad se usmerava na obeležje oko kojeg ipak postoji određeni stepen saglasnosti – na različitost, odnosno pluralizam. Upravo je to obeležje koje Evropska unija kroz svoj moto „ujedinjeni u različitosti” prepoznaje i promovise kao vrednost po sebi, ali i kao pretpostavku evropskog jedinstva, makar delimično oličenog u njoj.

„[Moto ujedinjeni u različitosti] označava kako su se Evropljani okupili, u okviru Evropske unije, da rade na ostvarivanju mira i prosperiteta, istovremeno bivajući obogaćeni mnogim različitim kulturama, tradicijama i jezicima kontinenta.”¹ (European Union [EU], n.d.)

¹ “It signifies how Europeans have come together, in the form of the EU, to work for peace and prosperity, while at the same time being enriched by the continent’s many different cultures, traditions and languages.” (European Union [EU], n.d.)

Iako je moto formalno ušao u javni diskurs 2000. godine, pluralizam kao jedna od glavnih vrednosti evropskog kontinenta, oko koje postoji izvesna saglasnost, ima duboke istorijske korene. Regina Polak (2023, 44), ne aludirajući konkretno na različitost, ukazuje, na primer, da se teorijsko oblikovanje evropskih vrednosti može pratiti još od doba prosvetiteljstva. Uprkos dugoj tradiciji promišljanja, Polak primećuje da su istorijski koreni evropskih vrednosti danas dobrim delom zaboravljeni, te da se u savremenim javnim i političkim debatama one često svode na apstraktne norme koje se nameću odozgo (iz Brisela), i to u svom zapadnocentričnom tumačenju, što izaziva otpor u pojedinim delovima Evrope (Ibid.). Neuspeh EU da bogatu istoriju evropskog regiona poveže sa evropskim vrednostima, zbog neadekvatnog priznavanja takvih istorijskih iskustava u javnosti, doprinosi stvaranju stanja koje Polak naziva „istorijskom amnezijom o genezi evropskih vrednosti” (Ibid.).

Problem je, međutim, dublji i ne odnosi se samo na zanemarivanje istorije promišljanja o evropskim vrednostima, već i na nerazumevanje samog koncepta Evrope, koje se često svodi na poistovećivanje sa Evropskom unijom. Kako primećuje Polak, Evropa se ne može sa preciznošću odrediti ni geografski, ni istorijski, ni kulturno (Polak 2023, 45). Umesto toga, njeno samorazumevanje se konstituiše kroz istorijski promenljive samo-reprezentacije, pri čemu EU predstavlja samo jednu od njih (Ibid.). Vodeći se interpretacijom Regine Polak koja se u radu usvaja, isto tako se evropske vrednosti ne mogu svesti isključivo na vrednosni sistem koji je usvojila EU. Naprotiv, pojam evropskih vrednosti obuhvata norme, principe, maksime i vrline koje su kroz vekove oblikovali mislioci iz regiona koji je se identifikovao kao Evropa.

Stoga ovaj rad ima za cilj da doprinese sagledavanju dela istorije Evrope, evropskih odnosa i evropskih vrednosti, iz ugla diplomatskih studija kao „potpolja međunarodnih studija” (Wiseman 2011, 711), kako bi se, sa jedne strane, zadovoljio interdisciplinarni karakter ove konferencije uslovljen njenom centralnom temom, i, sa druge, dao doprinos praznini u razmišljanju o genezi evropskih vrednosti koju je identifikovala Regina Polak. Zato se Fransoa de Kalijer (*François de Callières*), francuski diplomata i pisac sa kraja 17. i početka 18. veka, našao kao sasvim logička spona. Kao autor značajnog dela *O načinu pregovaranja² sa suverenima, o korisnosti pregovora, o izboru ambasadora i izaslanika i o osobinama potrebnim za uspeh u tim dužnostima³*, on ne samo da je dao ogroman doprinos proučavanju Evrope, evropskih odnosa i u okviru toga evropskih vrednosti, već i razvoju diplomatske teorije.

Strukturno, rad je, pored uvoda i zaključka, organizovan u dve logički povezane celine. U prvom delu se razmatra značaj Fransoa de Kalijera za diplomatske studije, da bi se postavio uvod za naredni deo koji predstavlja spoj diplomatskih i evropskih studija. Drugi, za temu ove konferencije – glavni deo rada, posvećuje se analizi sadržaja Kalijerovog dela *O načinu pregovaranja sa suverenima*. Kroz ovu analizu nastojimo da osvetlimo njegovo viđenje evropskog političkog poretka koji se tada nalazio u fazi promene. Poseban akcenat stavljamo na ulogu diplomatije kao ključnog sredstva posredovanja u očuvanju vrednosti različitosti i mira u Evropi. Ujedno, kroz njegovu misao ukazujemo na postojanje kontinuiteta određenih temeljnih ideja koje su se razvijale tokom vekova, a koje i danas imaju značajnu ulogu u oblikovanju savremenih diskusija o evropskom identitetu i vrednostima.

² Napomena: Fransoa de Kalijer ne koristi termin diplomatija već pregovaranje. Termin diplomatija se javlja tek krajem XVIII veka, preciznije 1976. godine, zahvaljujući Edmundu Berku (*Edmund Burke*). (Stefanović-Štambuk, n.d.)

³ Originalni naziv dela je *De la manière de négocier avec les souverains, De l'utilité du choix des ambassadeurs et des envoyés et des qualités nécessaires pour réussir dans ces emplois* [On the manner of negotiating with princes; on the uses of diplomacy; the choice of ministers and envoys; and the personal qualities necessary for success in missions abroad]. Prevod punog naziva ovog dela na srpski preuzet je iz (Stefanović Štambuk, n.d.). Takođe, za ovo delo se koriste i nazivi poput *O načinu pregovaranja sa suverenima* (*On the Manner of Negotiating with Princes*) ili *Umeće pregovaranja* (*The Art of Diplomacy*).

Fransoa de Kalijer u diplomatskim studijama: teoretisanje zasnovano na praksi

Fransoa de Kalijer živeo je u periodu od 1645. do 1717. godine. Kao sin jednog od generala kralja Luja XIV, započeo je karijeru najpre kao tajni agent, da bi od 1670. do 1676. godine službovao kao akreditovani izaslanik u Holandiji, Nemačkoj i Poljskoj. Godine 1689. Kalijer je primljen u Francusku akademiju kao priznanje za doprinos političkoj službi. Ključnu ulogu imao je na Rijsvičkom (*Rijswijk*) kongresu 1697. godine kao šef francuske delegacije u pregovorima koji su doveli do potpisivanja istoimenog ugovora. Nakon toga nije više bio imenovan za ambasadora, već u Versaju preuzima dužnost sekretara Državnog saveta (*Conseil d'État*). U ovom periodu i nastaje delo *O umeću pregovaranja sa suverenima*. Objavljeno je marta 1716. godine, nakon smrti kralja Luja XIV, jer je predstavljalo implicitnu kritiku njegovog načina biranja ambasadora i otvoreno priznavanje stalne težnje Francuske ka uspostavljanju hegemonije u Evropi.⁴ (Nicolson 1954, 62; Keens-Soper 1973; Craig 1979, 27; Berridge & James 2003, 28–29; Lempereur 2012; Kenny 2015; Mocanu 2016)

Kalijerovo delo predstavlja razradu Rišeljeove (*Richelieu*) prakse o neprekidnom pregovaranju (*négociation continue*) čija se zaostavština posebno hvali. *O načinu pregovaranja sa suverenima* se tako smatra konačnim teorijskim uobličavanjem francuskog sistema diplomatije zasnovanom na shvatanju da je delovanje suverena ograničeno istorijskim sistemom određene epohe (Keens-Soper 1973; Scheinpfug 2015). Za diplomatske studije ima još jednu dodatnu vrednost koju prepoznaju teoretičari i praktičari diplomatije.

Nicolson (Nicolson) tvrdi da je na osnovu ličnog iskustva tog sistema Kalijer napisao delo koje se može smatrati najboljim priručnikom o diplomatskoj metodi (1954, 62). Prema rečima drugih autora, to delo predstavlja i „značajan momenat promene” (Hamilton & Langorn 2011, 74) koji se ogleda upravo u onome što su Kins-Sopera (Keens-Soper) i Švajzera (Schweizera) opisali kao „rađanje diplomatske teorije iz vekovima stare literature”⁵ kojom su dominirala dela pretežno priručničkog, pa čak i didaktičkog karaktera sa dominantnim preskriptivnim pristupom (1983).

Iako je evidentno opiranje diplomatije i diplomatskih studije teoriji (Der Derian 1987, 2009; Murray 2011), Fransoa de Kalijer se može smatrati prvim autorom koji je sistematski razmišljao o diplomatiji kao o posebnoj oblasti političke aktivnosti (Keens-Soper 1973, 1983, 2001). U to ime Moris Kins-Soper (*Maurice Keens-Soper*) je 1972. godine, prilikom okupljanja Britanskog komiteta, predstavio rad pod naslovom „Svest o diplomatiji: Fransoa de Kalijer” (Neumann 2003, 351). Iako je i Kalijerovo delo sadržalo elemente priručnika, razlika se ogleda u tome što je on podjednako isticao važnost opisivanja i razumevanja međunarodnog političkog sistema kao i prikaza prirode funkcije i uloge ambasadora (Hamilton & Langhorne 2011, 76).

Gledano iz ugla diplomatskih studija, delo Fransoa de Kalijera koje je predmet analize ovog rada, može se tumačiti kao jedan od prvih pokušaja teorijskog artikulisanja načela diplomatije kao društvene prakse i institucije međunarodnog društva (videti Bull 2002), ali i promišljanja o evropskim odnosima. Premda njegova razmatranja nisu izložena u formi teorijske rasprave, ona sadrže značajne uvide u prirodu diplomatije, ulogu diplomate i strukturu međunarodnog, odnosno evropskog poretka. Fransoa de Kalijer tako zavređuje da se o njemu razmišlja i u okvirima konferencije *Evropske vrednosti: između afirmacije i osporavanja* zbog osobenog razumevanja Evope i evropskih odnosa koji

⁴ Kins-Soper (*Maurice Keens-Soper*) ukazuje ističe da je Kalijer smatrao da je francuska diplomatija previše vezana za visoku aristokratiju, kao i da su francuske invazije pogubne ističući da je „Bog, koji je dao granice moru, želi da da granice i moćnicima na zemlji” (Callières 1716). (Videti: Keens-Soper 1973, 497)

⁵ Ovakav način pisanja i razmišljanja o diplomatiji Stjuart Marej (*Stuart Murray*) naziva tradicionalnom teorijom diplomatije, a Moris Kins-Soper (*Maurice Keens-Soper*) diplomatskom teorijom starog režima. Tradicionalni ili državno-centrični pristup diplomatiji nastoji da održava kontinuitet omogućavaju svakoj generaciji tradicionalista da gradi na temeljima koje su postavili njihovi teorijski prethodnici (Stuart 2008). Na primer, Vikfor i Kalijer kao nastavljači Rišeljea (Stefanović-Štambuk 2010, 652). Prema Mareju, koji i predlaže klasifikaciju diplomatske teorije na tradicionalističku, nastajuću i inovativnu, tradicionalisti tumače diplomatiju kao proučavanje međunarodnog sistema suverenih država u kom je osnovna svrha diplomatije prevazilaženje anarhične prirode tog sistema i olakšavanje mirnih odnosa među suverenim državama kroz poznate, istorijski utemeljene kanale diplomatije (Videti Murray 2008, 28–29).

nisu bili karakteristični za vreme u kojem je živio, a kojim povezuje diplomatsku praksu sa postojanjem zajednice država u Evropi (Armstrong 2016, 488).

Evropa Fransoe de Kalijera: raznolikost kao izazov i kao vrednost

O načinu pregovaranja sa suverenima jedno je od prvih dela koje se otvoreno suprotstavlja makijavelističkom shvatanju prema kome je osnovna svrha diplomatije obmana, i ide dalje isključujući iz svog diplomatskog repertoara bilo kakvu upotrebu pretnji ili zastrašivanja (Nicolson 1954, 62; Kenny 2015; Mocanu 2016). Umesto da pregovore svede na pripremu za rat, Fransoa de Kalijer ih opisuje i kao najavu mira (Rosoux 2020, 104). Upravo to ga čini, kako Šarl Pero (*Charles Perrault*) naglašava, priznatim i vodećim teoretičarem mira (Kenny 2015).

Njegova posvećenost miru može se pripisati okolnostima u kojima je delo stvarano i objavljeno. Francuska je tada gubila uspostavljenu dominaciju, a Evropa se kretala ka onome što Hedli Bul (*Hedley Bull*) naziva međunarodnim društvom⁶ (2002, 162). Naime, Kalijerova se Evropa nalazila u procepu između anarhije i hijerarhije, kako je to opisao Adam Votson (*Adam Watson*) kroz koncept kontinuuma mogućih međunarodnih poredaka. Na jednoj strani spektra nalazi se potpuna anarhija – stanje potpune nezavisnosti političkih jedinica, dok se na drugoj nalazi potpuna hijerarhija, u kojoj jedno carstvo preuzima vrhovnu vlast nad ostalima. Međutim, u istoriji su ove krajnosti retke, a većina međunarodnih sistema funkcioniše negde između njih, kolebajući se poput klatna između decentralizacije i centralizacije pod uticajem strateških i ekonomskih faktora (Watson 1992, 13-18). Upravo u tom kontekstu, institucije poput diplomatije dobijaju stabilizujuću ulogu – ublažavaju kolebanja i doprinose stvaranju međunarodnog društva, što podjednako tvrdi i Kalijer kroz ideju neprekidnog pregovaranja koju nastavlja od Rišeljea. Važna posledica ove metafore klatna je i ta da, što se međunarodni sistem više približava hijerarhiji i univerzalizmu, prostor za diplomatiju se sužava (Ibid., 18), što Kalijer takođe uočava.

Tako su se u Evropi između „anarhije i hijerarhije” stvorili su se uslovi za definisanje diplomatije tj. pregovaranja na promišljen i takoreći civilizovan način,⁷ kao i za posvećivanje pažnje profesionalnim aspektima diplomatije, naročito obuci i obrazovanju diplomata odnosno profesionalizaciji diplomatske službe (Sofer 2013, 16). Takvu praksu je započeo Rišelje koji je 1926. godine osnovao prvo ministarstvo spoljnih poslova u savremenom smislu (Stefanović-Štambuk 2010, 649). Fransoa de Kalijer je Rišeljea posebno hvalio, i isticao da je njegova diplomatija širenja saveza praksom neprekidnog pregovaranja označila početak nove epohe diplomatije. Zato Kalijer u O načinu pregovaranja sa suverenima pravi poseban osvrt na delove Rišeljeovog *Političkog testamenta* (*Testament politique*) iz 1639. godine.

⁶ Hedli Bul (*Hedley Bull*) u svojoj knjizi *Anarhično društvo: Studija o poretku u svetskoj politici* (*The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*) razlikuje međunarodni poredak (*international order*), međunarodni sistem (*international system*) i međunarodno društvo ili društvo država (*international society or society of states*). Pod međunarodnim poretkom podrazumeva obrazac aktivnosti koji održava osnovne ili primarne ciljeve društva država, odnosno međunarodnog društva. „Društvo država/međunarodno društvo” postoji kada grupa država, svesna određenih zajedničkih interesa i zajedničkih vrednosti, formira društvo u smislu da sebe doživljavaju kao vezane zajedničkim skupom pravila u svojim međusobnim odnosima, i učestvuju u funkcionisanju zajedničkih institucija. [...] Međunarodno društvo u ovom smislu pretpostavlja međunarodni sistem, ali može postojati međunarodni sistem koji nije međunarodno društvo. Kada, kao u slučaju susreta između evropskih i neevropskih država od šesnaestog do kraja devetnaestog veka, države učestvuju u istom međunarodnom sistemu, ali nisu članice istog međunarodnog društva, može postojati komunikacija, razmena izaslanika ili glasnika, kao i sporazumi – ne samo o trgovini, već i o ratu, miru i savezima. Međutim, te forme interakcije same po sebi ne dokazuju da postoji međunarodno društvo. [...] To znači da se pod međunarodnim poretkom podrazumeva obrazac ili raspored međunarodnih aktivnosti koji održava one ciljeve društva država koji su osnovni, primarni ili univerzalni.” (Bull 2002, 8, 13-16)

⁷ Iako se 1648. godina smatrala ključnom za razvoj međunarodnog prava, diplomatije i ceremonijala, proces standardizacije se nastavio i u kasnijem XVII veku. Tek nakon mira u Utrehtu (1713) i smrti Luja XIV (1715) uspostavljena je jasna veza između sistema država, rezidentnih diplomatskih misija i „evropske” prakse diplomatije. Pojam „Evropa” i granice tog sistema nisu bili statični, što pokazuje primer postepenog uključivanja Rusije u evropsku diplomatsku praksu (Kugeler 2006, 22). Kalijer, međutim, ostaje nedorečen u ovom smislu.

„Države Evrope uživaju sve prednosti neprekidnih pregovora, u meri u kojoj se oni vode razborito. Niko ne bi mogao da poveruje koliko su te prednosti velike, a da ih sam nije iskusio. Priznajem da sam tek nakon pet ili šest godina iskustva u vođenju velikih poslova shvatio ovu istinu, ali sada sam toliko čvrsto uveren u nju da ću smelo reći kako je služba koju pruža sistem [rezidentnih diplomatskih misija] — vođene i javno i tajno, u svim zemljama, čak i tamo gde se ne može odmah ubirati plod — jedna od prvih nužnosti za zdravlje i blagostanje države. Mogu s pravom reći da sam u svoje vreme video kako se slika prilika u Francuskoj i u hrišćanskom svetu potpuno promenila, zato što sam, pod autoritetom Njegovog Veličanstva, mogao da primenim ovo načelo, koje su ministri ovog kraljevstva pre mene potpuno zapostavljali.” (Callières 2000 [1716], 8)

Kalijer, pritom, koristi Rišeljeove refleksije da ilustruje koliko je strateško vođenje rezidentnih diplomatskih misija bilo revolucionarno za francusku politiku i evropske odnose tog doba. On naglašava da kardinal Rišelje nije samo uočavao praktične prednosti takvih pregovora, već je i razumeo širi princip međuzavisnosti među državama i važnost sagledavanja koristi i pretnji koje dolaze i od bliskih i od udaljenih partnera. Na taj način, Kalijer potvrđuje da Rišeljeova diplomatija nije bila puka praksa, već promišljeni pristup koji je omogućio Francuskoj da oblikuje evropske saveze, te odnose, i tako utiče na tok značajnih događaja u hrišćanskom svetu. Odatle se, iako ne direktno, ali svakako indikativno, može naslutiti da su vrednosti na kojima je počivala de Kalijerova Evropa neodvojive od hrišćanskog okvira i morala koji su već dugo uticali na oblikovanje evropski politički i diplomatski kontekst. To se posebno pokazuje u sledećem citatu gde se Kalijer ponovo poziva na kardinala Rišeljea.

„Kardinal dalje kaže: 'Prirodni razum uči svakog od nas, u našem privatnom životu, da održavamo odnose sa svojim susedima, jer kako nam njihova blizina omogućava da nam nanese štetu, tako nam omogućava i da nam učine uslugu, isto kao što okolina grada može ili otežati ili olakšati prilaz njemu.' I dodaje: 'Ljudi ograničenog duha ograničavaju svoj pogled na gradove u kojima su rođeni. Ali oni kojima je Bog dao veće svetlo neće propustiti nijedno sredstvo napretka, bilo da dolazi iz blizine ili iz daljine.' [...] Svedočanstvo ovog velikog uma zaslužuje utoliko veću pažnju što uspehe koje je on pružio svom kralju putem pregovora uverljivo dokazuju da govori istinu. Nijedan značajan događaj u Evropi za vreme njegove službe nije se odigrao, a da on u njemu nije imao važnu ulogu, a često je bio i glavni akter u velikim političkim previranjima svog vremena. [...] On je formirao i održavao više saveza; pridobio je za Francusku mnoge velike saveznike koji su doprineli njenom uspehu.” (Callières 2000 [1716], 9)

Zato ni ne iznenađuje što je jedna od centralnih ideja Kalijera bila potreba za pregovorima koji su kontinuirani i univerzalni u uslovima uspostavljanja složenog balansa moći i okupljanja različitih delova evropskog međunarodnog sistema koji su do tada bili uglavnom nepovezani (Bull 2002, 162). Kalijer, naravno, to konceptualizuje na svoj način, u ključu stvaranja i održavanja mira u Evropi.

„Da bismo razumeli [...] neophodnost neprekidnih pregovora, moramo zamisliti države koje čine Evropu kao povezane svim vrstama neophodne trgovine, tako da se mogu smatrati članovima jedne Republike i da nijedna značajna promena u bilo kojoj od njih ne može nastati a da ne utiče na stanje ili ne naruši mir u svim ostalima. Greška i najmanjeg suverena može, zaista, baciti jabuku razdora među sve najveće sile, jer ne postoji država toliko velika da joj ne bude korisno da ima odnose sa manjim državama i traži saveznike među različitim stranama čak i u najmanjoj državi. Istorija je puna posledica ovih sukoba koji često počinju malim događajima, lakim za kontrolu ili suzbijanje u začetku, ali koji, kada narastu, postaju uzroci dugih i krvavih ratova koji su pustošili glavne hrišćanske države.” (Callières 2000 [1716], 6-7)

Tako su prema Kalijeru neprekidni pregovori bili jedini način za obuzdavanje suveren u svetu koji je zamenio *Respublica Christiana*, čineći da tako države kao delovi „jedne Republike” budu sposobne da promovišu „poredak i prilagođavanje civilizovanim sredstvima” (Keens-Soper &

Schweizer 1983, 35). Ovim ne samo da Evropi pripisuje rastuću međuzavisnost između država koje je čine, već i u evropske odnose unosi element uzdržanosti (Kugeler 2006, 20; Linklater 2011, 57). Takav sistem je ublažavao anarhiju, koju je Kalijer kao predstavnik tradicionalnog pristupa diplomatiji prihvatao kao datost, i, takođe, ograničavao države terajući različitost da komunicira pokazujući u Kalijerovom promišljanju o miroljubivoj evropskoj koegzistenciji začetke ideje „ujedinjeni u različitosti”.

„Sada ove akcije i reakcije između država primoravaju razumnog monarha i njegove ministre da održavaju [neprekidne pregovore] u svim tim državama radi beleženja događaja kako se dešavaju i njihovog tačnog i savesnog tumačenja. Može se reći da je ovakvo znanje jedna od najvažnijih i najneophodnijih karakteristika dobrog upravljanja, jer je unutrašnji mir države u velikoj meri zavistan od odgovarajućih mera preduzetih u njenoj spoljnoj službi da stekne prijatelje među dobronamernim državama i pravovremenom akcijom da se odupre onima koji gaje neprijateljske namere. Zaista, ne postoji toliko moćan vladar koji može sebi priuštiti da zanemari pomoć dobrog saveza u suprotstavljanju silama neprijateljskih zemalja koje su, zbog zavisti prema njegovom vlasništvu, ujedinjene u neprijateljsku koaliciju.” (Callières 2000 [1716], 6-7)

Neprekidni pregovori omogućavaju državama da pravovremeno prepoznaju i ublaže pretnje, grade saveze i osiguraju unutrašnju sigurnost kroz spoljne odnose. Kalijer ovde naglašava da je sposobnost suverena da upravlja državom u velikoj meri zavisna od njegove veštine u diplomatskim aktivnostima, koje stvaraju okvire poverenja i saradnje među državama. Ovo pokazuje da mir i politička ravnoteža u Evropi nisu rezultat izolovanih dejstava, već stalnog pregovaranja, gde svaka akcija ili propust jednog suverena može imati dalekosežne posledice po celokupni evropski sistem. Dakle, evropska diplomatija, prema Kalijeru, funkcioniše kao mreža stalnih interakcija u kojoj različitost i međuzavisnost država postaju osnov za očuvanje zajedničkog reda i stabilnosti.

U ovom kontekstu, Moris Kins-Soper (1973, 502) tvrdi da su drugi autori, predvođeni Makijavelijem, ranije komentarisali na različite načine kako spoljni odnosi utiču na autoritet suverena, te time i na celokupnu organizaciju političkog života, ali da je jedino Kalijer napravio „revolucionarni” potez. Naime, on zasluđuje posebno priznanje za zapažanje koje Makijaveli nije izneo, a to je da koegzistencija pluralizma nejednakih država, od kojih nijedna nije 'ovlašćena' da upravlja delovanjem drugih, predstavlja jedinstven i ograničen politički okvir u Evropi (Keens-Soper 1973, 502). Hugo Grocijus (*Hugo Grotius*) je to samo naslućivao, tvrdi Kins-Soper, ali u skladu sa svojim posebnim pristupom, Kalijer ne iznosi svoj uvid kao dedukciju iz rezonovanja niti kao imperativ nametnut zahtevima političkog opstanka, već jedinstveni okvir koji ima na umu jeste politička situacija Evrope u trenutku kada su njeni članovi sebe afirmisali kao države naslednice *Respublica Christiana* (Ibid., 502-503). Ukazujući na ovu istorijsku perspektivu, on usredsređuje pažnju na karakter međunarodnog društva kao na nešto što nije država, ali što — zbog dubokih veza koje postoje među delovima jedne civilizacije — može imati red i prilagođavati se civilizovanim sredstvima (Ibid.). U svojoj suštinski pluralističkoj prirodi, život država ispunjen je neizvesnošću, a ljudske strasti i ambicije, koje su Kalijer i Vikfor saglasno priznavali da je Makijaveli pronicljivo analizirao, ne mogu se zanemariti (Ibid., 503). Stoga, pored konstitutivne neizvesnosti koja je inherentna sistemu država, mora se dodati i namerna doza sumnjičavosti, te iz tog razloga, nesigurnost nije slučajna karakteristika prolaznih nesuglasica, a još manje proizvod nesporazuma koji se mogu razrešiti boljom komunikacijom, sa više informacija ili moralnim podsticajima (Ibid.).

Kako bi se ovo poslednje što Moris Kins-Soper ističe, ostvarilo, odnosno da bi različitost mogla da komunicira, pregovori nisu trebali da budu samo kontinuirani i univerzalni, već i profesionalni. Kalijer je primećivao je retkost dobrih pregovarača u poređenju sa dobrim ratnicima što ponovo pokazuje njegovu usredsređenost na mir. On je, takođe, i uočavao nedostatak jasnih pravila za one koji rade u spoljnoj službi. Zbog različitosti koja je Evropi bila inherentna, smatrao je da dobar pregovarač treba da bude posvećen njenom razumevanju, odnosno učenju o „pravima i ambicijama glavnih kraljevina i država Evrope, njihovim različitim interesima i oblicima upravljanja,

uzrocima njihovih razumevanja i nesporazuma, i konačno o ugovorima koje su sklapali jedni sa drugima.” (Callières 2000 [1716], 1)

Kada opisuje dobrog pregovarača, Kalijer ima na umu hrišćanske vrednosti i vrline. Kako tvrdi Der Derian (1987) hrišćanske vrednosti su zauzimale važno mesto u diplomatskom diskursu (219). Gorepomenuti Kalijerov osvrt na Rišeljeov prikaz razuma i upravljanja državom, ali i Kalijerova definicija idealnog ambasadora: „mudri i vešti pregovarač ne treba samo da bude dobar hrišćanin, već da u skladu sa tim govori, deluje i živi” (219). Ono što ostaje ključno i zajedničko za evropske države i za rezidentne diplomatske agente jeste težnja ka miru: „pregovarač treba da bude taj koji želi da vidi kraj nevoljama, sporovima i ratovima koji razdvajaju narode i da narodi budu ujedinjeni duhom mira i dobrote” (Callières 2000 [1716], 42).

Kalijerovo razumevanje Evrope oslanja se na uverenje da je politička i kulturna raznolikost njen neizbežan, ali i konstruktivan element, pod uslovom da se njome upravlja kroz neprekidne pregovore, koji su ujedno i univerzalni i profesionalni. U njegovoj koncepciji, Evropa je više od geografskog pojma – ona je složena mreža međuzavisnih političkih jedinica koje deluju poput članova jedne velike Republike, ili kako to Kins-Soper (Keens-Soper) tvrdi „Evropu vidi kao polje diplomatskog delovanja” (1973, 497). Takav sistem, kako Kalijer uočava, ne funkcioniše zahvaljujući dominaciji sile, već zahvaljujući neprekidnom procesu pregovaranja, koji istovremeno sprečava eskalaciju sukoba i podstiče stvaranje poverenja.

Kalijerova misao anticipira savremene principe međunarodnih odnosa, posebno ideju da međuzavisnost ograničava proizvoljnost državnog delovanja i primorava različite aktere da traže zajednički jezik. Time se u njegovom učenju prepoznaju obrisi evropskog načela „ujedinjeni u različitosti”, u kojem razlike ne predstavljaju izvor trajne konfrontacije, već potencijal za konstruktivnu saradnju. U tom smislu, Kalijerova vizija Evrope predstavlja ne samo istorijski odraz početaka modernog međunarodnog sistema, već i trajno relevantnu misao o tome kako raznolikost može biti pretvorena iz izazova u vrednost – kroz neprekidne pregovore kojima se gradi održava mir, ali važi i obratno u koliko dođe do njihovog odsustva.

Tako se doprinos ovog rada ogleda u načinu na koji je Kalijerovo delo tumačeno kroz prizmu debate o Evropi i evropskim vrednostima. I dok se dosadašnja literatura o Kalijeru najčešće usredsređuje na njegov doprinos razvoju diplomatske teorije ili teorije o pregovaranju, u ovom radu smo koncept „neprekidnih pregovora” – tradiciju koju de Kalijer nastavljao od Rišeljea –i njegovo shvatanje Evrope kao „Republike” povezali sa genezom savremenog evropskog načela „ujedinjeni u različitosti”. Time se Kalijer ne posmatra samo kao teoretičar koji je preteča u okviru evropske škole diplomatije, već i kao mislilac čija se ideja o različitosti, važnosti očuvanja mira i međuzavisnosti može čitati kao rana anticipacija evropskih vrednosti, što predstavlja, nadamo se, vrednu interpretaciju njegovog doprinosa u kontekstu današnjim debata o identitetu i budućnosti Evrope.

Zaključna razmatranja

Ovim radom nastojalo se, iz perspektive diplomatskih studija, doprineti interdisciplinarnom karakteru nacionalne naučne konferencije Evropske vrednosti: između osporavanja i afirmacije, koja je kao centralnu temu imala Evropu, evropske odnose i evropske vrednosti. Istraživanje je, kroz razumevanje istorijskog i društveno-političkog konteksta i uloge diplomatije u njemu, pokazalo da delo Fransoa de Kalijera predstavlja ne samo značajan doprinos razvoju diplomatske teorije, već i most između istorijskih iskustava evropskih država i savremenih procesa evropskog ujedinjenja.

Kalijerovo poimanje Evrope kao kompleksne zajednice različitih, ali međuzavisnih država, osvetljava korene ideje „ujedinjeni u različitosti” – jedne od ključnih vrednosti evropskog kontinenta i glavne maksime Evropske unije. Isto tako, pokazuje da se različitost nije oduvek posmatrala na isti način, ali je njena suština – ideja da različitosti ne moraju biti prepreka jedinstvu – prisutna u evropskoj misli mnogo pre nego što je formalizovana u savremenom dobu.

Analiza Kalijerovog pristupa omogućila je sagledavanje Evrope kroz ono što Regina Polak naziva „istorijski promenljivom samo-reprezentacijom”, po čemu evropske vrednosti nisu apstraktne

i fiksne norme, već istorijski konstruisani i praktično implementirani principi koji se stalno preispituju i oblikuju kroz društvene i političke procese. Takođe, ovaj rad potvrđuje da se pojam Evrope ne može svesti samo na geografske ili institucionalne okvire Evropske unije, već da je on složen fenomen čije značenje zavisi od promenljivih istorijskih, kulturnih i političkih faktora.

U svetlu savremenih izazova sa kojima se Evropa suočava – uključujući pitanja identiteta, pluralizma i integracije – Kalijerova misao o diplomatiji, miru, međuzavisnosti i različitosti u Evropi ima i praktični značaj. Ona ukazuje na važnost istorijskog aspekta, odnosno na činjenicu da su osnovni principi evropskog jedinstva i mira ukorenjeni u dugoj tradiciji praktičnih iskustava i teorijskih promišljanja, koja i danas ostaju aktuelna. Kalijerov naglasak na kontinuiranom dijalogu i poštovanju različitosti može služiti kao inspiracija za promene koje su, čini se, potrebne i Evropskoj uniji, i Evropi, i državama koje ih čine. Takav okvir, različit od savremenog evropskog projekta zasnovanog na vrednosnom jedinstvu i pravnom poretku, otkriva jedan ključni kontinuitet: jedinstvo mora proisteći iz dijaloga i uzajamnog priznavanja, a ne iz potiranja razlika.

Bibliografija

Armstrong, David. 2016. "Revolutionary Diplomacy." In *The SAGE Handbook of Diplomacy*, edited by Costas M. Constantinou, Pauline Kerr, and Paul Sharp, 487-498. London: SAGE Publications.

Berridge, Geoff R., & Alan James. 2003. *A Dictionary of Diplomacy* (2nd edition). London: Palgrave Macmillan.

Bull, Hedley. 2002. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (3rd edition). London: Palgrave.

Callières, François de. (2000) [1716]. *On the Manner of Negotiating with Princes* (Andrew F. Whyte, Trans.; Charles Handy, Introduction). New York: St. Martin's Press.

Callières, François de. (1983) [1716]. *The Art of Diplomacy* (edited by H.M.A. Keens Soper and Karl Schweizer). New York: Holmes and Meier Publishers.

Craig, Gordon A. 1979. "On the Nature of Diplomatic History: The Relevance of Some Old Books." In *Diplomacy: New Approaches in History, Theory, and Policy*, edited by Paul Gordon Lauren, 21-42. New York / London: The Free Press / Collier Macmillan Publishers.

Der Derian, James. 2009. *Critical Practices in International Theory*. Abingdon, UK: Routledge.

Der Derian, James. 1987. *On Diplomacy: A Genealogy of Western Estrangement*. Oxford: Basil Blackwell Ltd.

European Union. "EU Motto." European Union. Pristupljeno 01. avgusta 2025. https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/symbols/eu-motto_en.

Hamilton, Keith, & Richard Langhorne. 2011. *The Practice of Diplomacy: Its Evolution, Theory and Administration* (2nd edition). London and New York: Routledge.

Keens-Soper, Maurice. 1973. "Francois de Callieres and Diplomatic Theory." *The Historical Journal* 16 (3): 485-508.

Keens-Soper, Maurice. 2001. "François de Callières." In *Diplomatic Theory from Machiavelli to Kissinger*, edited by Geoffrey R. Berridge, Maurice Keens-Soper & Timothy Garton Otte, 106-124. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Kenny, Carolina. 2015. "The Art of Diplomacy – Callieres (1698)." *Classics of Strategy and Diplomacy*. Pristupljeno 01. avgusta 2025. <https://classicsofstrategy.com/2015/10/07/the-art-of-diplomacy-callieres-1698/>.

Kugeler, Heidrun. 2006. 'Le Parfait Ambassadeur': The Theory and Practice of Diplomacy in the Century following the Peace of Westphalia (Doctoral dissertation) Magdalen College, University of Oxford.

Kundnani, Hans. 2019. "EU's two-faced 'values'". Politico, 22 April 2019. Pristupljeno 21. avgusta 2025. <https://www.politico.eu/article/eu-two-faced-values-rule-of-law/>.

Lempereur, Alain. 2012. A Rhetorical Foundation of International Negotiations: Callières on Peace Politics. Harvard PON Working Paper No. 1949532. Pristupljeno 01. avgusta 2025. godine. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1949532.

Linklater, Andrew. 2011. "Process Sociology and International Relations." The Sociological Review 59 (1): 48-64.

Mocanu, Dan. 2016. "François de Callières and the Practice of Diplomacy." Checks & Balances (Clio). Pristupljeno 01. avgusta 2025. <https://checksandbalances.clio.nl/2016/07/francois-de-callieres-and-the-practice-of-diplomacy/>.

Murray, Stuart. 2008. "Consolidating the Gains Made in Diplomacy Studies: A Taxonomy." International Studies Perspectives 9 (1): 22–39.

Murray, Stuart, Paul Sharp, Geoffrey Wiseman, David Crikemans, & Jan Melissen, eds. 2011. "The Present and Future of Diplomacy and Diplomatic Studies." International Studies Review 13 (4): 709–728.

Neumann, Iver. B. (2003). "The English School on Diplomacy: Scholarly Promise Unfulfilled." International Relations 17(3): 341-369.

Nicolson, Harold. 1954. The Evolution of Diplomatic Method. London: Constable & Co. Ltd.

Polak, Regina. 2023. "Values: A Contested Concept. Problem Outline and Interdisciplinary Approaches." In In-depth Analysis – Interdisciplinary Perspectives – Future Prospects, edited by Regina Polak and Patrick Rohs, 33–93. Cham: Springer.

Rosoux, Valérie. 2020. "From Negotiation to Mediation." In Global Diplomacy: An Introduction to Theory and Practice, edited by Thierry Balzacq, Frédéric Charillon, and Frédéric Ramel, 97–109 (Translated by William Snow). London: Palgrave Macmillan.

Sali, Sabina. 2025. „Najmasovniji protesti u Srbiji – uspravanka za Brisel.” Progovori o pregovorima, Beogradska otvorena škola, 28. mart 2025. Pristupljeno 21. avgusta 2025. <https://eupregovori.bos.rs/progovori-o-pregovorima/najnovije/1761/4642/najmasovniji-protesti-u-srbiji--uspavanka-za-brisel-.html>.

Scheinpflug, Christian. (2015). Does Successful Diplomacy Rely on 'Ripe Moments'? E-International Relations. Pristupljeno 09. avgusta 2025. godine. <https://www.e-ir.info/2015/09/20/does-successful-diplomacy-rely-on-ripe-moments>

Sofer, Sasson. 2013. The Courtiers of Civilization: A Study of Diplomacy. Albany: State University of New York Press.

Stefanović-Štambuk, Jelica. 2010. Da li je diplomatija danas održiva? Međunarodni problemi LXII (4): 641–677.

Stefanović-Štambuk, Jelica. (n.d.). Kada se diplomatija zvala pregovaranje [Predavanje]. Univerzitet u Beogradu - Fakultet političkih nauka.

Ugovor o Europskoj uniji (pročišćena verzija) [UEU]. Službeni list Europske unije, C 202/13, 7.6.2016. Pristupljeno 20. avgusta 2025. godine.

Watson, Adam. 1992. The Evolution of International Society: A Comparative Historical Analysis. Routledge.